

ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2022 - Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ - 6 ΙΟΥΝΙΟΥ 2022

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ: ΒΕΒΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗ, ΣΙΧΛΙΜΙΡΗ ΣΤΑΣΙΝΗ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ, ΜΑΤΖΟΡΑΚΗ ΣΠΑΡΤΗ, ΜΗΛΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ΠΑΤΣΟΥΡΑ ΣΟΦΙΑ, ΠΕΤΡΟΥΤΣΟΥ ΒΙΟΛΕΤΤΑ, ΧΑΪΝΤΟΥΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

A1.α.

1. Σωστό

2. Λάθος

3. Λάθος

A1.β.

1 → β. δ.

2 → α. γ.

B1.

Στο κείμενο αναφοράς ο Αριστοτέλης συγκρίνει τον άνθρωπο με τα άλλα αγελαία ζώα, αυτά δηλαδή που συμβιώνουν σχηματίζοντας αγέλες. Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει και έναν βαθμό πολιτικότητας και στα αγελαία ζώα, ειδικά στα διάφορα είδη μελισσών, όμως ο άνθρωπος είναι πολιτικό όν περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο αγελαίο ζώο (μᾶλλον).

Σε ένα ζωολογικό του έργο ο Αριστοτέλης γράφει ότι πολιτικά (με μεταφορική, βέβαια, σημασία) είναι τα ζώα που αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα· ως πολιτικά ζώα μνημονεύει – εκτός από τον άνθρωπο – τη μέλισσα, τη σφήκα, το μυρμηγκι και τον γερανό.

Η κοινωνία των ζώων και η πολιτική κοινωνία των ανθρώπων είναι εφοδιασμένες από τη φύση με τα εργαλεία εκείνα που τους είναι απαραίτητα, για να φτάσουν στον τελικό τους στόχο και προορισμό, «οὐθὲν μάτην ἢ φύσις ποιεῖ». Με τη φράση αυτή εκφράζεται η θέση ότι η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς σκοπό· όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν. Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του (ὡς φαμέν). Υποστηρίζει ότι στη φύση τίποτε δεν γίνεται μάταια, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοηματοδοτούνται: ...εἰ μὴθὲν μάτην ποιεῖ ἢ φύσις. Ἐνεκά του γὰρ πάντα ὑπάρχει τὰ φύσει, ἢ συμπτώματα ἔσται τῶν ἔνεκά του [: αν είναι αλήθεια ότι η φύση τίποτε δεν κάνει στην τύχη. Όλα, αλήθεια, τα φυσικά όντα υπάρχουν για κάποιο σκοπό, ή είναι τυχαία παραστρατήματα εκείνων που υπάρχουν για κάποιο σκοπό] (Περὶ ψυχῆς 434a31-32). Στην ανάπτυξή της η θεωρία αυτή ονομάστηκε αριστοτελική τελολογία. Προνομιακός χώρος της τελολογίας είναι η βιολογία. Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την ἔμβια φύση· γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι ὅπως είναι για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για

την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών.

Η φύση, επειδή προόριζε τον άνθρωπο να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία τον εφοδίασε με τον λόγο (λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων).

Η λέξη **λόγος** χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν α ξεχώριστες μεταξύ τους η λογική (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την φωνήν, και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας (χωρίς να χάνεται βέβαια η σημασία της ανθρώπινης λογικής).

B2.

Η φιλοσοφία, από την ελληνιστική εποχή, έβλεπε ότι ο άνθρωπος δεν είναι πλέον πολίτης μιας συγκεκριμένης πόλης αλλά υπήκοος ενός μεγάλου βασιλείου, ή αργότερα, της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αν οι βεβαιότητες του ανθρώπου αρχίζουν να κλονίζονται μέσα σε αυτό το καινούργιο και ανοίκειο περιβάλλον, αν νιώθει ότι οι δεσμοί του με τη γενέθλια πόλη διαρρηγνύονται, είναι πιθανό να στραφεί στον εαυτό του και να νιώσει ότι δεν έχει πατρίδα ή ότι όλος ο κόσμος είναι η πατρίδα του. Αλλά ποιος είναι ο ίδιος και ποια είναι η θέση του μέσα σ' αυτόν τον κόσμο; Ο Επίκτητος υποστηρίζει πως ο άνθρωπος είναι πολίτης του κόσμου και μέρος αυτού (ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ), όχι όμως μέρος που προσφέρει υπηρεσίες, αλλά που έχει ηγετική θέση (οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων).

Ασφαλώς δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία. Και ο κόσμος εννοείται με στωική σημασία, ως ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα. Η έννοια θα ξαναχρησιμοποιηθεί ιδιαίτερα από τα μέσα του 19ου αι. σε ένα ολοένα περισσότερο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Ο Επίκτητος αιτιολογεί (γάρ) τη θέση του πως ο άνθρωπος είναι ηγετικό μέρος του κόσμου, διότι έχει από τη φύση την ικανότητα να κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου και να αξιολογεί τις συνέπειές της. Η λογική φύση του ανθρώπου τον καθιστά ηγετικό μέρος του σύμπαντος (παρακολουθητικὸς γὰρ εἶ τῆ θεῖα διοικήσει καὶ τοῦ ἕξης ἐπιλογιστικός).

Αυτό που κινεί τον κόσμο είναι η πρόνοια, η εἰμαρμένη- είναι η απαραβίαστη τάξη του κόσμου, μια λογική και συνεκτική δύναμη, ο ίδιος ο λόγος. Όλα γίνονται σύμφωνα μ' αυτήν, που κάνει όλα τα πράγματα να είναι ενωμένα σε μια παγκόσμια συμπάθεια. Οι Στωικοί την ονομάζουν θεό ή και Δία: η διακυβέρνηση του κόσμου είναι η έκφραση ενός θείου, ἔλλογου νόμου.

Ο άνθρωπος οφείλει να μην προτάσσει το προσωπικό του συμφέρον και να μην αποφασίζει για τίποτε, σαν να ήταν αποκομμένος από την ολότητα (μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον). Πρέπει να συνειδητοποιήσει πως δεν είναι ανεξάρτητος και αυτόνομος, αλλά αντίθετα υπάγεται σε μια παγκόσμια κοινότητα.

Ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί μια παρομοίωση με το ανθρώπινο σώμα, το οποίο αποτελεί και αυτό ένα σύνολο αποτελούμενο από μέρη, τα οποία συνεργάζονται.

Παρόμοια και ο άνθρωπος οφείλει να ενεργεί συντονίζοντας τις επιθυμίες του με τον κοσμικό λόγο και ανάγοντας όλες τις ενέργειές του στο σύνολο (άλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ πούς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἂν ἄλλως ὥρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον)

Ο ρόλος του ανθρώπου διατυπώνεται με τις ακόλουθες γλωσσικές επιλογές:

- χρήση β' ενικού προσώπου (πολίτης εἶ)
- ερώτηση (Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;)
- παρομοίωση-αναλογία (άλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ πούς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἂν ἄλλως ὥρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον)
- σχῆμα ἄρσης-θέσης (οὐχ ἔν...ἀλλά)
- ἀπαρέμματα σε θέση προστακτικῆς (μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον)

B3.

1. → δ
2. → α
3. → ε
4. → β
5. → στ

B4. α.

1. → ε
2. → δ
3. → ζ
4. → β
5. → α
6. → στ

B4. β.

- Τα χωράφια ἔμειναν αδούλευτα εξαιτίας του πολέμου.
- Τα δύο προηγούμενα χρόνια η καθημερινότητα των ανθρώπων ἄλλαξε ριζικά λόγω της πανδημίας του κορονοϊού.

B5.

Τόσο ο Ε. Παπανούτσος όσο και ο Επίκτητος αναφέρονται στην ἔννοια της προαίρεσης ως κύριο γνώρισμα της ανθρώπινης φύσης. Ο Παπανούτσος συνδέει ἄρρηκτα την προαίρεση με τη βούληση (‘Όπου δεν υπάρχει προαίρεση, εκεί ούτε βούληση). Υποστηρίζει, ὁμως, πως σε πολλές περιπτώσεις μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας ο άνθρωπος λειτουργεί με βάση τον κοινωνικό εθισμό, δηλαδή μηχανικά (χωρίς σκέψη και ζύγισμα, ἀπὸ συνήθεια), επομένως θεωρεῖ πως η βούληση δεν εἶναι ἀπαραίτητη σε ὅλες τις περιστάσεις της ζωῆς. Στη συνέχεια, διαπιστώνει πως μόνο ο άνθρωπος διαθέτει το στοιχείο της βούλησης (μόνο στον ἄνθρωπο υπάρχει βούληση)

με την ουσιαστική έννοια του όρου, αφού μόνο ο άνθρωπος διαθέτει προαίρεση (γιατί μόνο στον άνθρωπο έχουμε προαίρεση). Αντίθετα, τα ζώα διαθέτουν όρεξη (στο ζώο υπάρχει όρεξη) και όχι βούληση γιατί δεν έχουν ηθική προαίρεση (στο ζώο δεν έχουμε ηθική προαίρεση).

Στο κείμενο αναφοράς ο Επίκτητος υποστηρίζει πως η προαίρεση είναι το κυριότερο γνώρισμα του ανθρώπου (οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαιρέσεως). Η προαίρεση συνδέεται άμεσα με την ελεύθερη βούληση, καθώς αποτελεί ελεύθερη στοχαστική επιλογή του ανθρώπου σε ζητήματα της καθημερινής του ζωής. Ο φιλόσοφος υποστηρίζει πως η προαίρεση υποτάσσει όλα τα άλλα σε αυτήν, ενώ η ίδια παραμένει αδούλωτη και ανυπότακτη, επομένως συνδέεται άρρηκτα με την ελευθερία (άλλα ταύτη τὰ άλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον). Και για τον Επίκτητο η προαίρεση που συνδέεται με το λόγο, τη λογική ιδιότητα του ανθρώπου, αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του που τον διαφοροποιεί σε σχέση με τα άλλα ζώα (κεχώρισαι κατά λόγον, κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων).

Συμπερασματικά, οι απόψεις των δύο φιλοσόφων συγκλίνουν. Και οι δύο θεωρούν πως η προαίρεση είναι ένα από τα σημαντικότερα γνωρίσματα της ανθρώπινης φύσης που συνδέεται άρρηκτα με τον λόγο και την ελεύθερη βούληση, στοιχείο που τον διαφοροποιεί από τα άλλα ζώα. Ως διαφορά ανάμεσα στα δύο κείμενα, θα μπορούσε να επισημανθεί πως για τον Παπανούτσο η προαίρεση δεν είναι απαραίτητη σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής, ενώ για τον Επίκτητο η προαίρεση, ως το κυριότερο γνώρισμα της ανθρώπινης φύσης, αποτελεί οδηγό για κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα.

Γ.1.

Γιατί μπορούμε, αφού συνάψουμε δάνειο (/αφού κάνουμε δανεισμό, συνάπτοντας δάνειο), να προσελκύσουμε με μεγαλύτερο μισθό τους δικούς τους μισθοφόρους πεζοναύτες. Γιατί η δύναμη των Αθηναίων είναι εξαγοράσιμη (/αγοράζεται) περισσότερο παρά είναι δική τους· η δική μας όμως δύναμη μπορεί λιγότερο να πάθει αυτό, επειδή υπερισχύει περισσότερο στο ανθρώπινο δυναμικό (/σε άνδρες) παρά στα χρήματα.

Γ.2. Ενδεικτική απάντηση

- Οι λόγοι που οι Κορίνθιοι πιστεύουν ότι η νίκη θα είναι των Πελοποννησίων:

- αριθμητική υπεροχή «προύχοντας πλήθει».
- εμπειροπόλεμοι «ἐμπειρία πολεμική».
- πειθαρχία, υπακοή στα προστάγματα «ὁμοίως πάντας ἔς τὰ παραγγελλόμενα ἰόντας».
- δυνατότητα εξοπλισμού του στόλου από χρήματα δικά τους (συμμαχικά) και από αυτά της Ολυμπίας και των Δελφών «ναυτικόν ἔξαρτυσόμεθα». Άρα και:
- δυνατότητα εξαγοράς από τους Αθηναίους μισθοφόρων, στους οποίους (οι Αθηναίοι) βάσιζαν κατά κύριο λόγο τη στρατιωτική τους δύναμη.

Γ.3. α. Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενος τοὺς πολέμους ἐγείρω.

Γ.3. β. ἀμυνόμεθα → ἄμυναί
καταθησόμεθα → κατάθου
ἐπικρατῆσαι → ἐπικράτησον
προύχοντας → πρόσχες
πολλά → πλέ(ί)ονα/πλέ(ί)ω

Γ.4. α.

ἔχοντες: αιτιολογική μετοχή συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος ἐγείρομεν (ἡμεῖς), που λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ρήμα ἐγείρομεν της κύριας πρότασης.

ἐπικρατῆσαι: τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση εἰκός (ἐστὶ), Υποκείμενο απαρεμφάτου ἡμᾶς, αναγκαστική ετεροπροσωπία.

πλήθει: επιρρηματικός προσδιορισμός, δοτική της αναφοράς στο προύχοντας.

μισθῶ: επιρρηματικός προσδιορισμός, δοτική οργανική του μέσου στο ὑπολαβεῖν.

ναυβάτας: αντικείμενο στο ὑπολαβεῖν.

ἢ οἰκεία: β' ὀρος σύγκρισης ἀπὸ το μᾶλλον με α' ὀρο: ὀνητή.

Γ.4. β. Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον σφᾶς* τότε** καὶ ἀδικουμένους τὸν πόλεμον ἐγείρειν.

*μπορεῖ να δοθεῖ και με ταυτοπροσωπία, εφόσον οἱ Κορίνθιοι εἶναι Πελοποννήσιοι: Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον τότε (ἢ νῦν) καὶ ἀδικούμενοι τὸν πόλεμον ἐγείρειν.

**μπορεῖ να μείνει και το νῦν, αν δεν αναφέρεται στο παρελθόν, αλλά σε σύγχρονη στιγμή, π.χ. (Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπεν) δοκεῖν οὖν σφίσι καὶ νῦν ἄμεινον εἶναι τὴν ἑαυτῶν πόλιν τεῖχος ἔχειν... (Θουκυδίδης Α', 91,6)